

Robert Lizak

TAKTYKA KRYMINALISTYCZNA WYBRANYCH METOD PRANIA PIENIĘDZY

W Polsce po 1989 r. nastąpił czas przemian zarówno w sferze politycznej, jak i gospodarczej. Polska po odzyskaniu suwerenności wróciła na arenę międzynarodową jako państwo wolne i niezależne. Ewolucja na wielu obszarach nie ominęła również przestępczości. Pojawiło się wiele patologii w sektorach gospodarczym i finansowym. Dynamicznie rozwinęła się przestępczość zorganizowana. Nowe formy przestępczości zaczęły generować ogromne, nielegalne zyski. Zaistniała zatem potrzeba ich legalizacji, czyli prania pieniędzy. Z punktu widzenia kryminologicznego jest to typowe „przestępstwo bez ofiar”¹ i, jak pokazała praktyka, o najmniejszym stopniu wykrywalności. Słusznie określana przez H. Kołeckiego jako „prawnicze yeti” w Polsce². W związku z powyższym należy przyjąć, iż jednym z podstawowych zadań współczesnej kryminalistyki jest stałe podejmowanie zagadnień dotyczących prania pieniędzy, choćby celem ujawniania nowych ich metod. Podobnie uważa A. Taracha, według którego taktyka kryminalistyczna powinna na bieżąco wypracowywać schematy działań funkcjonariuszy służb policyjnych w ściganiu określonych przestępstw i dostosowywać je do zmieniających się form przestępczości³. Nie ulega wątpliwości, że poziom wyrafinowania i finezji działania przestępczego w przypadku przestępstw gospodarczych jest na ogół dużo wyższy niż przestępstw pospolitych⁴. Sytuacja dodatkowo się komplikuje, ponieważ podejmowane działania w poszczególnych etapach przestępczego proceduru nie noszą znamion czynu

¹ D. Karczmarska, *Karnoprocesowe i kryminalistyczne aspekty ścigania przestępstw bez ofiar* (maszynopis rozprawy doktorskiej), Lublin 2002.

² H. Kołecki, *Niemoc polskiej nauki kryminalistyki wobec problematyki współczesnej zorganizowanej przestępczości gospodarczej w Polsce*, Przegląd Policyjny nr 1(69), 2003, s. 34.

³ A. Taracha, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze*, UMCS, Lublin 2006, s. 41.

⁴ H. Kołecki, *Pilne zadanie badawcze z zakresu kryminalistycznej problematyki współczesnej zorganizowanej przestępczości gospodarczej w Polsce* [w:] J. Wójcikiewicz (red.), *Rozprawy z Jałowcowej Góry*, Materiały 3 Zjazdu Katedr Kryminalistyki, Dobczyce k. Krakowa, 11-13.06.2003 r., Kraków 2004, s. 47-66.

zabronionego. W doktrynie panuje opinia, że pranie pieniędzy jest jednym z niewielu przestępstw, którego celem jest skuteczne ukrycie jego przebiegu i skutków. Metody prania pieniędzy są na bieżąco modyfikowane w celu zacierania śladów „legalizowanych” środków. Należy jednak podkreślić, że wielu metod prawdopodobnie nadal nie wykryto. Wynika to z faktu, iż przestępczość zorganizowana korzysta z wiedzy wybitnych specjalistów z zakresu prawa i finansów. Odnotowano również podmioty specjalizujące się wyłącznie w praniu pieniędzy, które albo nabywają nielegalne środki po cenie poniżej wartości, albo pobierają prowizję⁵. Wydaje się, że nie bez winy jest również brak znajomości przez funkcjonariuszy organów ścigania czy prokuratorów algorytmów prawidłowych i oszukańczych operacji ekonomiczno-finansowych⁶. Stąd konieczna wydaje się charakterystyka wybranych metod prania pieniędzy. Kompleksowe omówienie wszystkich ujawnionych metod znacznie przekracza ramy niniejszej publikacji.

Najstarszą i zarazem najprostszą metodą prania pieniędzy jest *mieszanie*, czyli łączenie środków pochodzących z działalności przestępczej z legalnymi przychodami podmiotów gospodarczych. Przyjmuje się, że termin *pranie pieniędzy* pojawił się w języku ekonomiczno-prawniczym właśnie dzięki tej metodzie. Wprowadzenie prohibicji w latach dwudziestych XX wieku w Stanach Zjednoczonych spowodowało, iż grupy przestępcze zajmujące się nielegalną produkcją i dystrybucją wyrobów alkoholowych generowały ogromne zyski. Uzyskane w ten sposób nielegalne środki były łączone z dochodami różnych podmiotów gospodarczych, głównie pralni chemicznych, poprzez dopisywanie do codziennych utargów znacznych kwot⁷. Podobnie jak pozostałe, i ta metoda doczekała się wielu modyfikacji i wariantów. Jednak fundamentalne założenia wydają się nadal aktualne i skuteczne. Do tego typu operacji wykorzystywane są legalne podmioty, w których przepływ gotówki jest intensywny, a jednocześnie trudny do dokładnego oszacowania z uwagi na specyfikę branży, w której działa dany podmiot⁸. Podmioty przynoszące dochody o zmiennej w czasie wielkości i stwarzającej przez to sposobność do prania pieniędzy to restauracje, hotele, pizzerie, pralnie chemiczne, dyskoteki, kasyna oraz wszelka inna działalność usługowa. Charakterystyczne dla tych podmiotów są nieproporcjonalne dochody lub cykliczne wpłaty gotówki bądź przelewy. Za przykład może posłużyć

⁵ W.C. Gilmore, *Brudne pieniądze. Metody przeciwdziałania praniu pieniędzy*, Warszawa 1999, s. 53-54.

⁶ H. KołECKI, *Podstawowe zagadnienia badawcze z zakresu kryminalistycznej problematyki współczesnej zorganizowanej przestępczości ekonomiczno-finansowej w Polsce* [w:] E. Gruza, T. Tomaszewski (red.) *Problemy Współczesnej Kryminalistyki t. VIII*, Warszawa 2004, s. 9-28.

⁷ J.W. Wójcik, *Pranie pieniędzy. Kryminologiczna i kryminalistyczna ocena transakcji podejrzanych*, Warszawa 2002, s. 23.

⁸ K. Wąsowski, W. Wąsowski, *Pranie brudnych pieniędzy*, Warszawa 2001, s. 35.

wspomniana restauracja, mająca niewielką ilość klientów, podczas gdy jej obroty i dochody wskazują na odmienny stan faktyczny. Należy podkreślić, że w omawianym sposobie istotną rolę odgrywają księgowi⁹ prowadzący przestępczą rachunkowość. Właściwie to od ich pomysłowości i kreatywności zależy wysokość środków wprowadzonych do legalnego obrotu oraz okres funkcjonowania podmiotu na rynku bez wzbudzania podejrzeń. Do procesu mieszania może dochodzić również w ramach legalnej działalności gospodarczej, będącej pod kontrolą grup przestępczych. Zależność może być dobrowolna, w zamian za ustaloną prowizję bądź wynikać ze strachu przed użyciem przemocy. Wydaje się, że wybór wariantu jest uzależniony od zaplecza kadrowego i logistycznego poszczególnych grup przestępczych. Nie ulega jednak wątpliwości, że metoda mieszania stwarza korzystne warunki do wymiany nielegalnych środków dla zorganizowanych grup przestępczych. Łączenie środków pochodzących z działalności przestępczej z legalnymi dochodami nie wzbudza podejrzeń, a jednocześnie utrudnia proces wykrywczy. Dopiero działalność takich podmiotów, jak audytorzy, biegli rewidenci czy organy skarbowe, może skutecznie wskazać podmioty, które wykorzystują metodę mieszania.

Smurfing jest to jedna z bardziej popularnych metod prania pieniędzy, która ma bezpośredni związek z art. 8 ust. 1 i 3 ustawy z dnia 16.11.2000 r. o przeciwdziałaniu wprowadzaniu do obrotu finansowego wartości majątkowych pochodzących z nielegalnych lub nieujawnionych źródeł oraz o przeciwdziałaniu finansowaniu terroryzmu¹⁰. Z treści przywołanego przepisu wynika obowiązek rejestracji transakcji¹¹, której równowartość przekracza 15 tys. euro¹².

⁹ Jednym z najbardziej znanych księgowych będących na usługach mafii, był Żyd polskiego pochodzenia Meyer Lansky (wł. Majer Suchowliński). Dzięki jego matematycznym zdolnościom stał się najbardziej wartościowym członkiem włoskiej mafii. Kreatywność i pomysłowość Meyera przyniosły wielu rodzinom mafijnym fortunę, a także nie pozwoliły organom ścigania do nich dotrzeć, odebrać majątku oraz ich skazać. Zob. R. Lacey, *Little Man: Meyer Lansky and the gangster life*, 1991.

¹⁰ Dz.U. z 2003, Nr 153, poz. 1505.

¹¹ Przez transakcję rozumie się wpłaty i wypłaty w formie gotówkowej lub bezgotówkowej, w tym także przelewy pomiędzy różnymi rachunkami należącymi do tego samego posiadacza rachunku, z wyłączeniem przelewów na rachunki lokat terminowych, a także przelewy przychodzące z zagranicy, wymianę walut, przeniesienie własności lub posiadania wartości majątkowych, w tym oddanie w komis lub pod zastaw takich wartości oraz przeniesienie wartości pomiędzy rachunkami należącymi do tego samego klienta, zamianę wierzytelności na akcje lub udziały – zarówno gdy czynności te są dokonywane we własnym, jak i cudzym imieniu, na własny, jak też cudzy rachunek.

¹² Nowelizacja ustawy o wprowadzaniu do obrotu... z dnia 27 września 2002 r. (Dz.U. z 2002, Nr 180, poz. 1500) przyniosła podwyższenie sumy granicznej z sumy o równowartości 10 000 euro do kwoty 15 000 euro.

Rejestracji podlegają również transakcje podejrzane¹³ oraz przeprowadzone w drodze więcej niż jednej operacji, gdy okoliczności wskazują, że są one ze sobą powiązane. W związku z powyższym grupy przestępcze zajmujące się praniem pieniędzy poniekąd zostały zmuszone do wykorzystania większej liczby osób, zwanych *smurfami*, celem uniknięcia przedmiotowej rejestracji. Znanych jest kilka odmian wykorzystywania tego sposobu. Najbardziej znany polega na otwieraniu rachunków bankowych przez *smurfów*, a następnie wpłaceniu środków pieniężnych poniżej progu rejestracji. Metoda *smurfingu* korzysta głównie z placówek bankowych. Jednak słusznie zauważa W. Jasiński, że może być również wykorzystywana w kantorach, kasynach czy placówkach pocztowych¹⁴. W praktyce odbywa się to przez członka grupy przestępczej, który zdecydował się na *smurfing* za pośrednictwem banku. W tym celu przestępca organizuje grupę kilkunastu *smurfów*, wręczając każdemu z nich określoną kwotę pieniędzy. Do prania wręczonej kwoty może dochodzić w różnych miejscach poprzez wpłaty i wypłaty z rachunków bankowych, wartości poniżej granicy obligującej do identyfikacji. Po całym procesie transformacji *smurfy* zwracają wyprane pieniądze członkowi grupy przestępczej, uzyskując w zamian ustaloną wcześniej prowizję. Następnie przestępca deponuje otrzymane środki na rachunku bankowym należącym do podmiotu gospodarczego będącego pod kontrolą grupy przestępczej. Na tym rachunku dochodzi do łączenia środków legalnych i nielegalnych, co dodatkowo komplikując sprawę. Opisany mechanizm jest również praktykowany w nielegalnym obrocie towarami, ze szczególnym uwzględnieniem paliw i złomu. Warto również wspomnieć o innej odmianie *smurfingu*, mianowicie zakupie czeków podróźnych i ich legalnym wywozie za granicę. Czeki podróźne¹⁵ są formą bezgotówkowego przewozu pieniędzy w określonych kwotach i walutach. Emitowane są przez banki, biura podróży i inne instytucje finansowe po dokonaniu wpłaty odpowiadającej wartości czeku. Po dotarciu do miejsca docelowego czek może zostać ponownie wymieniony na gotówkę lub wykorzystany jako środek płatniczy, np. przy zakupie luksusowych towarów. W ten sposób wyłania nam się kolejna metoda, tzw. *smurfing towarowy*, który polega na nabyciu luksusowych towarów za granicą i wysłaniu ich do kraju, gdzie następnie są sprzedawane, a należności zostają wpłacane na rachunki bankowe należące do grup przestępczych. Prezentowana metoda podlega

¹³ Transakcja podejrzana polega zazwyczaj na działaniu niespójnym z dotychczasową działalnością klienta lub na występowaniu operacji lub obrotów nietypowych dla danego rodzaju rachunku. Zob. J.W. Wójcik, *Kryminologiczna ocena transakcji podejrzanych w procesie prania pieniędzy*, Warszawa 2001.

¹⁴ W. Jasiński, *Przeciw szarej strefie, nowe zasady zapobiegania praniu pieniędzy*, Warszawa 1998, s. 78.

¹⁵ Czeki podróźne nie są czekami w rozumieniu ustawy z dnia 28 kwietnia 1936 r. - Prawo czekowe, (Dz.U. z 1936, Nr 37, poz. 283. z późn.zm.).

ciągłym modyfikacjom w zależności od pomysłowości organizatorów siatki *smurfów*, w których roli najczęściej występują studenci i osoby bezrobotne.

Structuring, inaczej dzielenie transakcji, to metoda prania pieniędzy obejmująca wielokrotne oraz złożone transakcje gotówkowe i bezgotówkowe nie wymagające identyfikacji. Wielokrotność i złożoność pozwala na zatarcie nielegalnego pochodzenia środków będących przedmiotem transakcji. Można powiedzieć, że dzielenie transakcji ma bezpośredni związek z wymianą nominałów lub walut, do których dochodzi w bankach, kantorach, kasynach lub urządach pocztowych. Pierwsza z nich polega na zwiększeniu wartości posiadanej gotówki, a tym samym zmniejszeniu jej objętości. Proceder odbywa się z pominięciem kontaktu z instytucjami finansowymi oraz poniżej limitów obligujących do identyfikacji. W kasynach, stanowiących swoistą ikonę prania pieniędzy, proceder odbywa się poprzez zakup żetonów do gry na dużą sumę oraz ich zwrot z dyspozycją przelewu należności na rachunek bankowy lub w postaci czeków gotówkowych. Inny sposób to gotówkowy zakup kuponów wygranych w grach losowych. W przypadku wymiany walut pranie pieniędzy odbywa się głównie za pomocą kantorów. Polega na wymianie złotych na waluty lub walut na złote, w kwotach nie podlegających rejestracji. Powyższe transakcje dokonywane są przez tzw. słupy w różnych placówkach. Oprócz kantorów walutę możemy wymienić w bankach lub urządach pocztowych. Jednak nielegalne środki najłatwiej wyprać w kantorach, ponieważ zarówno placówki bankowe, jak i pocztowe kładą większy nacisk na identyfikację klientów. W Polsce metoda ta nabrała szczególnego znaczenia w pierwszych latach transformacji naszej gospodarki, kiedy wymiana walut stała się swoistym eldorado. Szacuje się, że w 1994 r. na polskim rynku działało ok. 4 tys. kantorów, w których wtedy, jak też obecnie, oszacowanie skali zjawiska prania pieniędzy jest praktycznie niemożliwe. Wyjątek stanowi przypadek jednego z gdańskich kantorów. W wyniku podjętych czynności procesowych w kantorze zabezpieczono znaczne ilości niezarejestrowanej waluty oraz kilka sztuk broni, w tym nielegalnej. Jednak prawdziwym „rarytasem” były dwa programy komputerowe do obsługi transakcji walutowych. Jeden zawierał oficjalne dane dla urzędu skarbowego, a w drugim figurowała nieistniejąca fizycznie „kasa nr 4”¹⁶. Z przeprowadzonej analizy obu programów wynikało, że wykorzystywane były do oficjalnego i nieoficjalnego obiegu gotówki, który mógł doprowadzić do uszczupień podatkowych na kwotę 5 milionów złotych. Wydaje się, że ta metoda w najbliższych latach straci swoją popularność z uwagi na planowane wprowadzenie waluty euro w Polsce¹⁷. W Stanach Zjednoczonych kantory wymiany walut odgrywają w praniu pieniędzy znacznie poważniejszą rolę. Świadczy o tym przypadek dotyczący meksykańskiego

¹⁶ J. Grzywacz, *Pranie brudnych pieniędzy*, red. J. Grzywacz, Warszawa 2005, s. 112-116.

¹⁷ Z danych NBP dotyczących wysokości obrotów walutowych wynika, że euro stanowi ok. 60 procent wartości transakcji kantorów wymiany walut.

kantoru wymiany walut, zwanego *Casa the Cambio Puebla*¹⁸. W tym przypadku dochodziło do wymiany amerykańskich dolarów na inne waluty. Śledztwo w tej sprawie wszczęto na podstawie analizy konkretnych transakcji bankowych oraz informacji o rachunkach, przez które przepływały podejrzane transakcje. Przekazy pieniężne, które trafiały do kantoru, pochodziły od różnych podmiotów (z podanymi adresami domowymi lub skrytkami pocztowymi) zlokalizowanych na terenie USA. Następnie meksykański kantor deponował środki na rachunkach lokalnych banków, które otrzymywały polecenie przelewu do banków stanowych. W ten sposób, w okresie od sierpnia 1998 do marca 1999 r., *Casa the Cambio* wprowadziła do systemu bankowego ponad 5 milionów dolarów. Ciekawostką jest fakt, że dwa odrzutowce, które rozbiły się nad Meksykiem z ładunkiem 3,3 tony kokainy, oraz samolot załadowany 5,7 tonami kokainy z Wenezueli przejęty w Meksyku przez meksykańskich żołnierzy należały do meksykańskiego kantoru *Casa the Cambio Puebla*. Skalę zjawiska na terenie Stanów Zjednoczonych potwierdza również przypadek 9 zidentyfikowanych meksykańskich *Casas* powiązanych z kartelami narkotykowymi. Według amerykańskiego Departamentu Skarbu, ujawnione kantory mogły zostać wykorzystane do wyprania 120 milionów dolarów¹⁹.

Inną metodę prania pieniędzy stanowią operacje związane z udzielaniem kredytów i pożyczek bankowych, czyli tzw. *kredyt lub pożyczka dla siebie*. Metoda polega na spłacaniu uprzednio legalnie lub fikcyjnie zaciągniętego kredytu bądź pożyczki środkami pochodzącymi z nielegalnych źródeł. Proceder rozpoczyna się od założenia fikcyjnego podmiotu będącego pod kontrolą grupy przestępczej, którego siedziba najczęściej znajduje się w jednym z rajów finansowych²⁰. Następnie przestępcy zaciągają legalny kredyt w banku, aby spłacać go drugim kredytem bądź pożyczką zaciągniętą od fikcyjnej osoby fizycznej

¹⁸ Casa the Cambio Puebla została założona w 1985 przez meksykańskich biznesmenów. W tamtym czasie posiadała 17 oddziałów w Meksyku, 240 pracowników i utrzymywała w USA 46 międzybankowych kont dolarowych w takich instytucjach jak: Wachovia Bank– (jeden z największych banków w USA), Harris Bank i Canada's BMO Financial Group. Zob. J.J. Byrne, D.M. Vogt, *Illegal Casa de Cambio Launderers More Than \$ 5 Million*, The SAR Activity Review, Issue 3, October 2001, s. 34.

¹⁹ J. J. Byrne, D. M. Vogt: *Illegal Casa*, op. cit. s. 34.

²⁰ Przez raje finansowe należy rozumieć nie tylko tzw. raje podatkowe wymienione w Rozporządzeniu Ministra Finansów z dnia 16 maja 2005 r. w sprawie określenia krajów i terytoriów stosujących szkodliwą konkurencję podatkową dla celów podatku dochodowego od osób fizycznych (Dz.U. Nr 4, poz. 790) oraz w Rozporządzeniu Ministra Finansów z dnia 16 maja 2005 r. w sprawie określenia krajów i terytoriów stosujących szkodliwą konkurencję podatkową dla celów podatku dochodowego od osób prawnych (Dz.U. Nr 94, poz. 791). Są to także kraje i terytoria zależne, które cechują się mało restrykcyjnymi przepisami dot. założenia i prowadzenia spółek prawa handlowego oraz niewielką dostępnością do danych objętych tajemnicą bankową.

lub prawnej. Oczywiście spłata kredytu lub pożyczki dokonywana jest poprzez środki pochodzące z nielegalnych źródeł. Z jednej strony mechanizm zapewnia alibi wartościom majątkowym pochodzącym z nielegalnych lub nieustalonych źródeł, a z drugiej przysparza dodatkowych korzyści w postaci ulg podatkowych od spłaty oprocentowania albo możliwość jej wliczenia w koszty. Przysporzenia są uzależnione od przepisów prawnych obowiązujących w danym kraju. Metoda wydaje się być prymitywna, jednak jest bardzo trudna do wykrycia. Praktyczny przykład zastosowania tej metody można spotkać w postępowaniu prowadzonym przez Prokuraturę Okręgową w Poznaniu, którą Generalny Inspektor Informacji Finansowej zawiadomił o podejrzeniu popełnienia przestępstwa prania pieniędzy przez podmiot zajmujący się handlem samochodami ciężarowymi. Źródło pochodzenia środków stanowiły umowy pożyczki zawarte z obywatelem Jordanii opiewające na łączną kwotę 900 tys. euro. Jak wyjaśniał podmiot, umowy pożyczki zostały zaciągnięte w celu rozpoczęcia działalności gospodarczej. W związku z powyższym podjęto czynności w ramach międzynarodowej pomocy prawnej, polegające między innymi na ustaleniu, czy faktycznie istnieje osoba, która figuruje w kwestionowanych umowach pożyczki jako pożyczkodawca, oraz czy osoba ta deklarowała dochody umożliwiające udzielenie pożyczki w takiej kwocie. Uzyskanie odpowiedzi pozwoli ustalić wiarygodność złożonych wyjaśnień, a w przypadku stwierdzenia, że są nieprawdziwe, podjęcia dalszych czynności zmierzających do ujawnienia źródła pochodzenia wprowadzanych środków, ze szczególnym uwzględnieniem, czy i z jakiego przestępstwa mogą one pochodzić²¹. Dodatkowe trudności i niechęć do współpracy w ramach pomocy prawnej, jest związana z wykorzystaniem rajów podatkowych²². Warto wspomnieć również o metodzie zakupów dla siebie, która jest tożsama z metodą kredytu lub pożyczki dla siebie. W tym przypadku przedmiot transakcji stanowi mienie, np. nieruchomości, biżuteria itp., którego właścicielem jest kupujący.

Działania podjęte przez instytucje finansowe oraz organy ścigania dotyczące przeciwdziałania prania pieniędzy doprowadziły do wprowadzenia odpowiednich regulacji prawnych²³. Wprowadzenie miało na celu uszczelnienie systemu finansowego, między innymi poprzez identyfikację klientów. Mając powyższe na uwadze, pojawiły się nowe sposoby wprowadzania nielegalnych środków

²¹ K. Niemczyk, *Wystąpienie prokuratora Prokuratury Okręgowej w Poznaniu [w:] Pragmatyka zwalczania przestępczości prania pieniędzy w Polsce*, materiały pokonferencyjne, Piła 2007, s. 105-108.

²² W. Jasiński, *Przeciw...*, s. 90.

²³ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997r. Prawo bankowe (Dz.U. z 1997, Nr 116, poz. 1216) oraz ustawa z dnia 16 listopada 2000r. o przeciwdziałaniu wprowadzaniu do obrotu finansowego wartości majątkowych pochodzących z nielegalnych lub nieujawnionych źródeł oraz o przeciwdziałaniu finansowaniu terroryzmu (Dz.U. z 1997, Nr 140, poz. 939).

do systemu finansowego. Szczególną rolę odgrywają *systemy elektronicznych przelewów*²⁴, których cechy sprzyjają wykorzystaniu w procedurze prania pieniędzy. Zaliczmy do nich: szybkość operacji, nieograniczony zasięg geograficzny, a przede wszystkim minimalną dokumentację utrudniającą odtworzenie operacji oraz duże szanse na anonimowość z uwagi na masowe korzystanie klientów z tego typu usług²⁵. Do jednego z największych podmiotów zajmujących się przelewami pieniężnymi należy Światowe Międzybankowe Stowarzyszenie Telekomunikacji Finansowej, czyli *SWIFT*²⁶. Przelew elektroniczny realizowany jest na podstawie stosownej dyspozycji złożonej w bankach lub instytucjach finansowych, które są jedynie uczestnikami systemu. Następnie bank zgodnie z poleceniem klienta przelewa określoną kwotę pieniędzy do banku zagranicznego na konto określonego podmiotu lub wypłaty w gotówce. Po otrzymaniu komunikatu *SWIFT* zawierającego zakodowaną informację, transakcje są rozliczane poprzez właściwe obciążanie i rejestrowanie wpływów. System zapewnia anonimowość nadawcy i odbiorcy komunikatu. Kolejnym popularnym podmiotem oferującym na rynku system elektronicznych przelewów jest amerykańska firma *PayPal*. Podmiot prowadzi serwis internetowy pozwalający dokonywać operacji finansowych²⁷ pomiędzy użytkownikami poczty elektronicznej, bez sięgania do tradycyjnych metod, jak czek czy przekaz pieniężny. System obecnie jest najpopularniejszą formą płatności wykorzystywaną w internetowych domach aukcyjnych. W tym przypadku, aby przesłać nielegalne środki, wystarczy posiadać adres e-mail i założone własne konto na internetowej stronie *PayPal*. Następnie dokonać zasilenia konta z rachunku bankowego, karty płatniczej bądź czeku i zrealizować właściwy transfer. Innym popularnym systemem jest *Western Union Money Transfer (WUMT)*. Usługa umożliwia bezpieczne i szybkie dokonanie transferu pieniędzy w dowolne miejsce na świecie, bez skomplikowanych procedur i konieczności posiadania rachunku bankowego. W ramach systemu możliwe jest przesłanie środków pomiędzy placówkami na terenie kraju, jak również pomiędzy każdą z ponad 245 tys. agencji zlokalizowanych w 200 krajach. W Polsce agencje *WUMT* można znaleźć w wybranych placówkach bankowych. Realizacja przelewu

²⁴ *Electronic fund transfer*. Por. szerzej, W. Jasiński, *Wykorzystanie elektronicznych przelewów funduszy do prania pieniędzy*, Prokuratura i Prawo 1998, nr 4, s. 58.

²⁵ B. Hołyst, *Kryminalistyka*, Warszawa 2004, s. 342.

²⁶ Society of Worldwide Interbank Financial Telecommunications.

²⁷ Pojęcie operacji finansowej nie ma definicji ustawowej. Wydaje się, że należy odnieść je do pojęcia transakcji, zgodnie z przepisem art. 2 ust. 2 ustawy z dnia 16 listopada 2000r. o przeciwdziałaniu wprowadzaniu do obrotu finansowego wartości majątkowych pochodzących z nielegalnych lub nieujawnionych źródeł oraz o przeciwdziałaniu finansowaniu terroryzmu. (Dz.U. z 1997, Nr 140, poz. 939). Zob. M. Kulik [w:] M. Budyń-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, red. M. Mozgawa, *Kodeks karny (komentarz)*, Zakamycze 2006, s. 591.

dokonywana jest w złotych lub dolarach amerykańskich, w formie wypłaty gotówki w kasie lub przelewu na rachunek wskazany przez odbiorcę. Identyfikacja odbiorcy następuje na podstawie dowodu tożsamości lub sprecyzowanego przez nadawcę hasła. O popularności prezentowanych systemów przemawiają takie cechy, jak łatwość, szybkość, anonimowość oraz globalny zasięg. Najpopularniejsze systemy przelewów zapewniają pełną anonimowość nadawców i adresatów. W praktyce może to oznaczać brak możliwości ustalenia faktycznych właścicieli, do których należą transferowane środki. Natomiast szybkość i łatwość dokonywania przelewów powoduje, że wiele krajowych i zagranicznych transakcji może być nałożonych w krótkim czasie w celu kamuflowania nielegalnych powiązań²⁸. Należy również pamiętać, że globalny zasięg jest bardziej zaawansowany niż regulacje prawne czy formy współpracy. Przestępcy zdają sobie sprawę, że im bardziej wiarygodnie wyglądają wszystkie transakcje, tym mniejsza szansa, że zostaną one wykryte²⁹.

Dynamiczny rozwój sektora finansowego oraz wdrażane nowe rozwiązania w bankowości spowodowały znaczny wzrost wykorzystania *magnetycznych kart płatniczych*. W naszych portfelach pojawiły się karty bankomatowe, debetowe, kredytowe, a także coraz bardziej popularne karty typu *prepaid*. Karty magnetyczne stanowią wygodny środek płatniczy oraz pozwalają na szybką wypłatę gotówki w bankomatach. Jednak coraz częściej stają się obiektem zainteresowania przestępców, gdyż oszukańcze manipulacje mogą przynieść znaczne korzyści majątkowe. To zjawisko wpłynęło na rozwój nowego typu przestępczości, mianowicie przestępczego wykorzystania kart płatniczych³⁰. Cechy kart płatniczych, takie jak łatwość dostępu, anonimowość oraz możliwość przekazania osobom trzecim, sprawiają, że coraz częściej stanowią przedmiot legalizacji nielegalnych środków. Wykorzystywane są różne rodzaje kart płatniczych, jednak na szczególną uwagę zasługują karty typu *prepaid*. W ostatnim okresie skutecznie wypierają tradycyjne metody płatności, jak choćby gotówka, czek czy polecenie zapłaty, jednocześnie stwarzając możliwość prania pieniędzy³¹. W Stanach Zjednoczonych wiele rządowych instytucji opublikowało wspólny raport³² opisujący niebezpieczeństwo dla amerykańskiego

²⁸ W. Jasiński, *Wykorzystanie elektronicznych...*, s. 60.

²⁹ P. Lilley, *Brudne interesy*, Gliwice 2006, s. 38.

³⁰ H. Kolecki, P. Mniszak, *Przestępcze wykorzystanie magnetycznych kart płatniczych* [w:] Kegel Z. (red.), *Problematyka dowodu z ekspertyzy dokumentów*, Wyd. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2002, t. II, s. 1191-1202.

³¹ S. Sienkiewicz, *Prepaid Cards: Vulnerable to Money Laundering?* Discussion Paper, The Reserve Bank of Philadelphia, 2007.

³² Report: *U.S. Money Laundering Threat Assessment*, 2005. Raport powstał dzięki powołanej międzyresortowej grupie ekspertów z Departamentu Skarbu, Departamentu Sprawiedliwości, Departamentu Bezpieczeństwa Krajowego, Poczty Stanów Zjednoczonych oraz Zarządu Systemu Rezerwy Federalnej.

systemu finansowego ze strony osób posługujących się właśnie kartami *prepaid*. W związku z powyższym, wydaje się zasadne przedstawienie ogólnej charakterystyki tego instrumentu płatności. Karta *prepaid*, inaczej karta „przedpłacona”, to rodzaj elektronicznej portmonetki. W odróżnieniu od typowych kart płatniczych *prepaid* nie są związane z kontem bankowym i właściwie stanowią formę gotówki. Ich wartość jest z góry ustalona, a poprzez transakcje dokonywane w elektronicznych terminalach lub bankomatach kwoty są automatycznie odejmowane. Podobna metoda jest wykorzystywana w przypadku kart telefonicznych. Najważniejsze zalety kart „przedpłaconych”, które decydują o ich wykorzystaniu w praniu pieniędzy, to dostępność oraz brak konieczności posiadania rachunku bankowego. Jest to karta na okaziciela, więc może zostać przekazana dowolnej osobie bez zbędnych formalności, a bank nie wymaga podpisywania umowy i zbierania danych osobowych użytkownika karty. Metody prania pieniędzy przy użyciu kart typu *prepaid* są zróżnicowane i właściwie zależą od pomysłowości przestępców. Jednym z przykładów jest wykorzystanie kart „przedpłaconych” przez dilerów narkotykowych, którzy za uzyskane nielegalne środki z handlu narkotykami nabywali karty *prepaid*, aby płacić nimi dostawcom za narkotyki. W ten sposób karty umożliwiały zamianę nielegalnych dochodów w formę doładowania³³. Kolejny przypadek pochodzi z 2006 roku i był rozpatrywany przez sąd w Teksasie. Jak wynika z akt sprawy, oskarżony defraudował środki należące do klientów używających kont *PayPal*, które następnie były lokowane na kartach firmy *The Moola Zool*, zajmującej się ich dystrybucją. Jak ustalono, ponad 1 milion dolarów ulokowanych na tych kartach podjęto w bankomatach zlokalizowanych głównie na terenie Rosji. W związku z coraz częstszym wykorzystaniem kart przedpłaconych do działań przestępczych rząd Stanów Zjednoczonych przygotował wytyczne dla emitentów przedmiotowych kart, na podstawie których zostali zobowiązani do wprowadzenia systemów monitorujących celem wykrycia podejrzanych zachowań, przy uwzględnieniu czasu i miejsca doładowywania kart, operacji dokonywanych w bankomatach, jak również sposobu i miejsca wykorzystania środków znajdujących się na karcie³⁴. Wydaje się, że wprowadzone regulacje nie załatwiają sprawy, ponieważ anonimowe karty *prepaid* można bez problemów nabyć w rajach podatkowych lub na stronach internetowych.

Za przykład może posłużyć karta, którą oferuje firma *Esmology* na swojej stronie internetowej³⁵. Anonimowa karta pozwala na wypłatę 1000 dolarów dziennie w 170 krajach. Maksymalne doładowanie na karcie może wynosić nawet 10 tys. euro. Aby uzyskać kartę, należy wysłać e-mailem jedynie kopię paszportu i potwierdzenie adresu zameldowania, a więc nabycie przez grupy przestępcze przedmiotowej karty nie stanowi większego problemu. Szczególnie

³³ S. Sienkiewicz, op. cit., s. 13.

³⁴ Ibidem, s. 13.

³⁵ <http://esmology.com/en/finance-banking/anonymous-atm-debit-card/>.

w kontekście omawianych i wykorzystywanych przez te grupy tzw. słułów. Ciekawostkę stanowi promocja oferty, według której, przy zamówieniach powyżej 10 sztuk, firma pokrywa koszty przesyłki. W Polsce karty *prepaid* są coraz bardziej popularne, jednak nie wszystkie banki posiadają ten instrument w ofercie. Na rynku występują dwa rodzaje kart „przedpłaconych”, z określonym z góry nominałem lub możliwością wielokrotnego doładowania. Jeden z banków oferuje karty jednorazowe o nominale 100 złotych. Natomiast karty z możliwością wielokrotnego doładowania mogą zawierać doładowanie od 100 do 500 złotych. Miesięczny limit doładowania wynosi 3 tys. złotych, przy dziennym limicie wydatkowania do 500 złotych. Karty *prepaid* można doładować w placówkach bankowych lub dokonując wpłaty na rachunek techniczny przypisany do każdej karty, który nie jest rachunkiem w rozumieniu prawa bankowego. Ponadto, karty „przedpłacone” są popularną formą nagród dla pracowników, kontrahentów czy uczestników programów lojalnościowych.

Podziemna bankowość jest to nieformalny system pożyczania, wymiany bądź przekazywania pieniędzy. Jej powstanie ma związek z tradycją i kulturą poszczególnych państw. Była i nadal jest wykorzystywana w legalnych transakcjach handlowych. Jednak szybko jej zalety dostrzegły zorganizowane grupy przestępcze i terrorystyczne, które dzięki niej skutecznie omijają legalnie działającą bankowość. System oparty jest na powiązaniach rodzinnych i regionalnych. Do korzystania z *bankowości podziemnej* zachęcają przede wszystkim jej zalety. Jest szybsza niż tradycyjne systemy przelewów, oferuje korzystniejszy kurs walut, nie obejmuje identyfikacji klienta oraz nie zostawia jakichkolwiek śladów audytorskich. Szczególnie ma to znaczenie w przypadku jej wykorzystania przez zorganizowane grupy przestępcze i terrorystyczne. Jednym z pierwszych systemów *bankowości podziemnej* był chiński system *Fei-chien*, czyli „latające pieniądze”. Jego powstanie związane jest ze wzrostem handlu herbaty pomiędzy stolicą a południową częścią Chin, w drugiej połowie panowania dynastii *Tang*³⁶. Kupcy za sprzedaną herbatę w stolicy otrzymywali certyfikat odpowiadający równowartości dostarczonego towaru, który następnie mogli wymienić na gotówkę lub wykorzystać jako instrument do płacenia podatków. Po powrocie na południe Chin kupiec wręczał uzyskany certyfikat urzędnikowi danej prowincji i otrzymywał równowartą kwotę pieniędzy jako zapłatę. Cały proceder miał na celu bezpieczeństwo kupców i ich środków na jedwabnym szlaku oraz uniknięcie niedogodności związanych z transportem towarów wymiennych, np. miedzi albo jedwabiu. Tak rozwinął się system przelewów, który przyjął

³⁶ Chińska dynastia panująca w latach 618-907, uważana za jedną z największych chińskich dynastii. W czasie jej panowania nastąpił intensywny rozwój kultury, sztuki i gospodarki. Okres panowania dynastii charakteryzowało otwarcie Chin na świat, a stolica dynastii *Chang'an* stała się największym miastem świata, gdzie m.in. koncentrował się handel międzynarodowy, odbywający na jedwabnym szlaku.

poetyczne określenie „latające pieniądze”³⁷. Analizując przedmiotowe zagadnienie, warto wspomnieć o emigracji oraz zapisach księgowych, które mają bezpośredni wpływ na omawiany system. Proces emigracji w południowowschodniej Azji wpłynął na zmiany w życiu codziennym chińskich rodzin, szczególnie w zakresie domowych finansów. Aby uniknąć wysokich zobowiązań podatkowych podczas regularnie przelewanych środków zarobionych za granicą, chińscy emigranci zaczęli korzystać z *podziemnej bankowości*, przyczyniając się do rozprzestrzenienia systemu na całym świecie. Przy realizacji tego typu transakcji używano tak zwanego *chit*, czyli swoistego pokwitowania zawierającego zakodowaną informację. Na podstawie tej informacji chińskie rodziny mogły odebrać w wyznaczonym punkcie określoną kwotę pieniędzy stanowiącą przedmiot transferu. Za przykład może posłużyć kawałek papieru z obrazem słonia przejęty przez funkcjonariusza hongkońskiej policji. Jak się później okazało, był on pokwitowaniem odbioru 3 mln dolarów w tamtejszym sklepie jubilerskim³⁸. Kolejny alternatywny, równoległy i globalny system, który w ostatnich latach dynamicznie się rozwinął, to system przelewów zwany *Hawala*. Powstał w Indiach, przed przybyciem bankowości zachodniej i obecnie jest używany na całym świecie. Konstrukcja systemu wzorowana jest na opisanym wcześniej odpowiedniku chińskim. Szczególne znaczenie odgrywa w takich krajach jak Indie, Pakistan, Afganistan, zwłaszcza wśród społeczności imigrantów. Podstawy jego funkcjonowania oparte są na zaufaniu oraz wykorzystaniu powiązań rodzinnych i regionalnych. Główne zalety systemu, takie jak szybkość realizacji transakcji, bezpieczeństwo powierzonych środków oraz niska opłata za wykonanie usługi, powodują, że w ciągu jednego dnia transferowanych jest do kilku milionów dolarów³⁹. Transfer pieniędzy odbywa się poprzez sieć pośredników zwanych *hawaladarami* lub *hundiwalami*, którzy zazwyczaj prowadzą legalną działalność gospodarczą. Proces transferu rozpoczyna się od kontaktu nadawcy z pośrednikiem, któremu przekazuje określoną wysokość środków, w zamian otrzymując zakodowaną informację. Następnie pośrednik ten kontaktuje się z pośrednikiem w miejscu docelowym, przekazując mu kwotę transferu oraz zakodowaną informację, którą otrzymał nadawca. Podobnie postępuje nadawca, który przekazuje wysokość przelewu i zakodowaną informację adresatowi. Z powyższego wynika, że dochodzi do transferu zakodowanych informacji, gdyż sam przelew jest operacją bezgotówkową. Środki wypłacane adresatowi pochodzą od *hawaladara* będącego w miejscu docelowym, a powstała różnica rekompensowana jest transakcjami wymiennymi lub wymianą towarową,

³⁷ W.L. Cassidy, *Fei-Chien, or Flying Money: A Study of Chinese Underground Banking*, The 12th Annual International Asian Organized Crime Conference, Ft. Lauderdale, Florida, 1990, s. 4.

³⁸ W.L. Cassidy: *Fei-Chien*,..., op. cit., s. 2.

³⁹ R. Ballard, *Hawala: criminal haven or vital financial network?* Newsletter of the International Institute of Asian Studies, October Issue, 2006, s. 8.

w której dochodzi do zawyżania bądź zaniżania wartości dowodów księgowych. Za realizację przedmiotowej transakcji obaj pośrednicy pobierają określoną prowizję⁴⁰. Przesłanką decydującą o dynamicznym rozwoju tego systemu jest brak dokumentacji handlowej i księgowej. W przypadku prowadzenia działalności przestępczej owa dokumentacja pozwoliłaby na ustalenie podmiotów uczestniczących w procederze, szczegółowe określenie ich roli oraz personifikację i indywidualizację odpowiedzialności karnej poszczególnych osób. O skuteczności zaufania, jakim cieszy się omawiany system, może świadczyć fakt, iż korzystają z niego nie tylko zorganizowane grupy przestępcze o zasięgu międzynarodowym, ale również grupy terrorystyczne. Podjęte działania zmierzające do kontroli omawianego systemu mogą nie przynieść spodziewanych efektów z uwagi na wspomniane zaufanie oraz powiązania rodzinne i regionalne.⁴¹ Kolejny system, na który warto zwrócić uwagę, to *black market peso exchange (BMPE)*, czyli czarny rynek wymiany kolumbijskiego peso. Według władz USA, ta metoda jest najbardziej efektywnym i rozbudowanym mechanizmem prania pieniędzy na całej półkuli zachodniej. Przechodzi przez niego 30% nielegalnej gotówki kolumbijskich karteli narkotykowych, czyli około 6 mld dolarów rocznie.⁴² Metoda ta zostanie zaprezentowana w ogólnym zarysie, gdyż dokładne omówienie tematu przekracza ramy niniejszej publikacji. Wyprodukowane narkotyki przez kolumbijskie kartele trafiają na chłonny amerykański rynek, gdzie sprzedawane są za dolary. W ten sposób kartel staje się posiadaczem dużej ilości gotówki o niskich nominałach, które gromadzi w tzw. dziuplach⁴³. Następnie kolumbijski kartel zbywa środki brokerowi walutowemu w Stanach Zjednoczonych, który jednocześnie współpracuje z brokerem kolumbijskim. Środki zbywane są poniżej ich wartości nominalnej z uwzględnieniem odpowiedniej prowizji dla brokera, który podejmuje się wprowadzenia ich do amerykańskiego systemu bankowego. Wprowadzenie odbywa przy pomocy *smurfów*, którzy dokonują licznych wpłat na wcześniej założone konta bankowe poniżej 10 tys. dolarów, a więc z pominięciem obowiązku rejestracji transakcji. W momencie uzyskania środków przez brokera w Stanach Zjednoczonych, w tym samym czasie broker w Kolumbii deponuje określoną kwotę peso na konta kartelu narkotykowego. W ten sposób kartel otrzymuje wypraną gotówkę w postaci kolumbijskich peso. W kolejnej fazie wyprane dolary kolumbijski broker sprzedaje importerom z Kolumbii. Importerzy wykorzystują nabyte dolary do zakupu towarów w USA, które są importowane do Kolumbii lub

⁴⁰ P.M. Jost, H.S. Sandhu, *The Hawala Alternative Remittance System and its Role in Money Laundering*, FinCen in cooperation with Interpol/FOPAC, 2000, s. 1-27.

⁴¹ P. M. Jost, H.S. Sandhu: *The Hawala Alternative Remittance System...*, 1-27.

⁴² P. Lilley, *Brudne...*, s. 88.

⁴³ W. Filipkowski, *Czarny rynek wymiany kolumbijskiego peso*, Biuletyn Bankowy 2002, nr 12, s. 46-53.

przemycane, celem omińnięcia kolumbijskich przepisów celnych⁴⁴. Prezentowana metoda podlega ciągłym modyfikacjom z uwagi na sukcesy odnoszone przez amerykańskie organy ścigania. Stosowane ofensywne metody pracy operacyjnej, skuteczne narzędzie w walce z tym procederem. Za przykład może posłużyć *Operation Juno*⁴⁵ z 1996 roku, przeprowadzona przez amerykańską Rządową Agencję do Walki z Narkotykami (DEA) i tamtejszy urząd skarbowy. Śledztwo zostało wszczęte na podstawie informacji dotyczących przemytu statkiem z Kolumbii do Atlanty 386 kg ciekłej kokainy, które pochodziły ze słynnego kolumbijskiego kartelu narkotykowego *Cali*. Kluczem do sukcesu okazała się operacja specjalna z udziałem funkcjonariusza pod przykryciem, który zaoferował zorganizowanej grupie przestępczej usługi finansowe zmierzające do wyprania środków uzyskanych z handlu narkotykami. W wyniku realizacji sprawy aresztowano 55 osób, zabezpieczono 26 milionów dolarów, w tym 10 milionów w gotówce. Przejęto kontrolę nad 341 kontami bankowymi w 86 bankach amerykańskich i innych. Dalsze czynności śledcze doprowadziły do zabezpieczenia 3601 kg kokainy.

Jak wynika ze sprawozdań działalności Generalnego Inspektora Informacji Finansowej⁴⁶, jednym z podstawowych obszarów prania pieniędzy w Polsce jest nielegalny i fikcyjny obrót towarami, ze szczególnym uwzględnieniem paliw i złomu. Z uwagi na skalę zjawiska znaczny stopień skomplikowania oraz trudności merytoryczne przy przeprowadzaniu czynności dowodowych, zmierzających do ustalenia sposobu działania sprawców, wydaje się zasadne przedstawienie taktycznych metod prania pieniędzy ustalonych w toku prowadzonych czynności operacyjno-rozpoznawczych i postępowań przygotowawczych. Przed przystąpieniem do merytorycznego omawiania przestępczych mechanizmów należy zwrócić uwagę na kilka istotnych aspektów. Bezpośrednim zamiarem sprawców przestępstw polegających na nielegalnym i fikcyjnym obrocie towarami jest uzyskanie korzyści majątkowych, których główne źródło stanowi wprowadzanie do obrotu handlowego tychże towarów niezgodnie z przepisami. Ponadto, w powołanych przypadkach przestępstwo prania pieniędzy powiązane jest bezpośrednio z szeregiem innych przestępstw: przeciwko porządkowi publicznemu (art. 258 k.k.), wiarygodności dokumentów (art. 270-273 k.k., art. 275-276 k.k.), mienia (art. 284 k.k., art. 286 k.k., art. 294 k.k.), obrotowi gospodarczemu (art. 296 k.k., art. 297 k.k.), a także przestępstw stypizowanych

⁴⁴ P. Lilley, *Brudne...*, s. 88-89.

⁴⁵ <http://www.usdoj.gov/dea/major/juno.html>, Przykładami podobnych operacji specjalnych są np. *Plata Sucia*, *Cashback*, *Dinero*.

⁴⁶ Informacja Generalnego Inspektora Informacji Finansowej o realizacji ustawy o przeciwdziałaniu wprowadzaniu do obrotu finansowego wartości majątkowych pochodzących z nielegalnych lub nieujawnionych źródeł oraz o przeciwdziałaniu finansowaniu terroryzmu w 2007 roku, Warszawa, marzec 2008, s. 8-9.

w kodeksie karnym skarbowym (art. 54-62 k.k.s.). Wymieniona pospolita przestępczość, określana przez H. KołECKIEGO mianem satelitarnej, pozwala na prowadzenie pozornie legalnej działalności gospodarczej, której głównym zadaniem jest uniknięcie wykrycia przestępczego procederu przez organy ścigania.

W pierwszej kolejności przedstawiony zostanie przestępczy proceder dotyczący nielegalnego lub fikcyjnego obrotu paliwami, potocznie zwany aferą paliwową⁴⁷. Pięciu baronów paliwowych, kilkunastu łączników i tzw. praczy oraz ponad ośmiuset członków - taka struktura mafii paliwowej wyłania się z ustaleń w ponad stu śledztwach, które prowadziły lub dalej prowadzą prokuratury w całej Polsce⁴⁸. W toku prowadzonych czynności ustalono, że w ramach obrotu paliwami ciekłymi i komponentami ropopochodnymi zorganizowane grupy przestępcze podstępnie przejmowały środki należne organom skarbowym z tytułu świadczeń publiczno-prawnych. Przy wykorzystaniu fikcyjnych i faktycznie działających podmiotów gospodarczych, realizując przy tym znamiona przestępstwa z art. 299 § 5 i 6 k.k. i inne. W tym miejscu, zasadne wydaje się dokonanie krótkiej charakterystyki mechanizmów przestępczych w obrocie paliwami. Istniejące w Polsce nieprecyzyjne rozwiązania prawne, spowodowały wprowadzenie do obrotu znacznych ilości komponentów, mieszanin paliw płynnych i wyrobów paliwopodobnych. Doprowadziło to do kuriozalnej sytuacji, w której na rynku paliw silnikowych występowały nieobciążone podatkiem akcyzowym komponenty mogące służyć do wytwarzania paliw silnikowych w drodze mieszania produktów naftowych⁴⁹. W efekcie zrodził się przestępczy proceder generujący ogromne nielegalne dochody, które w konsekwencji stanowiły faktyczne źródło jego powstania. Producenci, importerzy i dystrybutorzy paliw płynnych zbywali olej opałowy lub inny produkt ropopochodny jako pełnowartościowy olej napędowy. Następnie hurtownia zbywała produkt stacjom benzynowym, a te odbiorcom detalicznym, którzy uiszczali opłatę za paliwo, w tym akcyzę na olej napędowy. Jednak do organów skarbowych trafiała jedynie akcyza za olej opałowy. Różnica stanowiła nielegalny zysk producenta, importera lub dystrybutora. Należy podkreślić, że olej opałowy lub półprodukty ropopochodne poddane odpowiednim procesom chemicznym mogły służyć do wytworzenia paliwa spełniającego wymagania jakościowe dla benzyn silnikowych stosowanych w pojazdach wyposażonych w silniki

⁴⁷ Szerzej zob. A. Marszałek, M. Stankiewicz, *Miliardy utopione w benzynie*, Rzeczpospolita z 25 lipca 2002 r.

⁴⁸ A. Marszałek, B. Wildstein, M. Stankiewicz, *Afera paliwowa - druga odsłona*, Rzeczpospolita z 27 marca 2003 r.

⁴⁹ Informacja o wynikach kontroli opodatkowania paliw płynnych, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa 2004, s. 8.

z zapłonem iskrowym lub samoczynnym⁵⁰. Ujawniono, że wytrącenie barwnika oraz znacznika w oleju opałowym nie jest procesem skomplikowanym. Barwnik można wytrącić przy pomocy wapna, natomiast znacznik kwasem siarkowym. Do omawianych procesów chemicznych dochodziło w specjalnie do tego celu przygotowanych zbiornikach baz paliwowych zlokalizowanych na terenie całego kraju. Odnotowano także przypadki, gdzie olej opałowy bez jakiegokolwiek ingerencji trafiał bezpośrednio do detalicznych odbiorców za pośrednictwem stacji benzynowych. Odtworzenie obiegu towaru w przypadku spraw, w których on rzeczywiście istnieje, nastąpiło na podstawie informacji i dokumentacji uzyskanej od podmiotu będącego legalnym dystrybutorem towarów, jego producentem lub też obsługującego logistycznie tego typu transakcje. Wymienione podmioty ze względu na masowy sposób działania prowadzą ewidencję swoich odbiorców, jak również środków transportu odbierających od nich towar⁵¹. Z punktu widzenia sprawców, najistotniejsze w całym procederze są oczywiście nielegalne dochody, a zatem sprawcy muszą podjąć wszelkie działania, aby mogli nimi dysponować w legalnym obrocie finansowym. W związku z powyższym bezwzględnie konieczne jest odtworzenie faktycznego obrotu dokumentacji handlowej, w tym fikcyjnej, oraz analiza przepływów finansowych pomiędzy powiązаныmi podmiotami. Sprawcy tworzyli podmioty gospodarcze o różnym statusie prawnym, spółki cywilne, spółki kapitałowe, podmioty nie posiadające osobowości prawnej oraz firmy fikcyjne. Firmy te były tworzone na tzw. słupy, czyli bezdomnych, narkomanów, alkoholików. Osoby te często posługiwały się fałszywymi dokumentami tożsamości, co skutecznie uniemożliwiało ustalenie osób faktycznie odpowiedzialnych oraz ich miejsca pobytu. Z wiedzy uzyskanej przez organy ścigania i prokuraturę wynika, że korzyści majątkowe otrzymywane przez te osoby sięgają kwot od 500 do 2 tys. złotych. Podczas gdy wartość środków wypranych przez zarejestrowane w ten sposób podmioty, w ciągu jednego roku, może dochodzić do kilkudziesięciu milionów złotych⁵². Fikcyjna firma będąca częścią całego łańcucha, nazywana przez CBS Kana Galilejską⁵³,

⁵⁰ Szczegółowe wymagania, jakie powinna spełniać benzyna oraz olej napędowy, które są wprowadzane do obrotu, określa Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 19 października 2005 r. w sprawie wymagań jakościowych dla paliw ciekłych (Dz.U. z 2005, Nr 216, poz. 1825). Rozporządzenie reguluje wymagania dla benzyn silnikowych, w tym 27 parametrów np. liczbę oktanową, zawartość ołowiu, siarki i etanolu, oraz wymagania dla oleju napędowego obejmujące 18 parametrów, a wśród nich: liczbę cetanową, gęstość, zawartość siarki, wody oraz zanieczyszczeń.

⁵¹ D. Atlasik, *Metodologia wykonywanych czynności procesowych w postępowaniach przygotowawczych, prowadzonych w kierunku przestępstwa z art. 299 k.k. przez pracowników dw. z PG KWP w Katowicach [w:] Pragmatyka zwalczania przestępczości prania pieniędzy w Polsce*, materiały pokonferencyjne, Piła 2007, s. 79-87.

⁵² Informacja Generalnego Inspektora Informacji Finansowej..., op. cit., s. 10.

⁵³ B. Wildstein, A. Marszałek, M. Stankiewicz, *Afera paliwowa...*, op. cit.

odgrywała szczególną rolę. Polegała ona na fikcyjnej zamianie na fakturach towaru nie akcyzowego na towar akcyzowy. W ten sposób generowano nielegalny dochód, na który nie było pokrycia w dokumentacji handlowej. W związku z powyższym, w celu zaksięgowania oraz wprowadzenia dochodu do legalnego obiegu, firma dokonująca zamiany na fakturach zlecała wykonanie fikcyjnych usług kolejnym firmom. Dzięki dokonywanym manipulacjom na fakturach, uzyskane przez fikcyjną firmę nielegalne dochody trafiały ostatecznie na konto podmiotu nie uczestniczącego w obrocie towarowym i finansowym, przepływając przez szereg rachunków kolejnych firm. Korzyści majątkowe uzyskiwane przez osoby fizyczne reprezentujące fikcyjne firmy z tytułu manipulacji na fakturach wynosiły od 2 do 4 groszy za litr zafakturowanego paliwa. Dopiero z rachunków docelowych dokonywano operacji wypłaty w gotówce, które za pośrednictwem zaufanych osób przekazywane były organizatorom. W celu bezprawnego wyprowadzenia nielegalnych dochodów z systemu bankowego zawierane były pomiędzy podmiotami fikcyjne umowy kompensacyjne, cesje wierzytelności, przejęcia długu oraz umowy factoringowe. Odnotowano również przypadki użycia weksli, które były realizowane poprzez wielokrotne czynności indosowania bądź przeniesienia. Postępowanie dowodowe oparte na wszechstronnej analizie⁵⁴, zabezpieczonej dokumentacji bankowej, handlowej i księgowej oraz środkach dowodowych uzyskanych ze źródeł osobowych, głównie wyjaśnień podejrzanych, pozwoliło na ustalenie szeregu podmiotów gospodarczych uczestniczących w procederze nielegalnego wytwarzania paliw silnikowych i ich dystrybucji, szczegółowe określenie ich roli oraz na personifikację i indywidualizację odpowiedzialności karnej poszczególnych osób⁵⁵.

⁵⁴ W tego typu sprawach, wielowątkowych i skomplikowanych gdzie zgromadzono wiele tomów uzyskanych wykazów połączeń telefonicznych, transakcji finansowych czy przepływów towarów, ważną rolę odgrywa analiza kryminalna. Metoda stosowana przez organy ścigania pozwala na rekonstrukcję przebiegu poszczególnych przestępstw, identyfikację kolejnych przestępstw, określanie struktury grup i związków przestępczych oraz analizowanie zakresu i sposobu prowadzenia działalności przestępczej. W sprawach dotyczących prania pieniędzy szczególnie pomocna przy ustalaniu przestępstwa bazowego oraz sposobu legalizacji nielegalnych środków. Więcej na temat analizy kryminalnej zob. S. Czarnecki, *Analiza kryminalna – narzędzie pracy Policji*, Prokurator nr 1, 2007; M. Pernak, *Wykorzystanie analizy kryminalnej w sprawach o pranie pieniędzy* [w:] *Pragmatyka...*, materiały pokonferencyjne, Piła 2007; H. Tusiński, M. Bronicki, *Wywiad kryminalny jako kierunek zwiększenia efektywności Policji w zdobywaniu, gromadzeniu i wykorzystaniu informacji* [w:] *Przestępczość zorganizowana, świadek koronny, terroryzm w ujęciu praktycznym*, (red.) E.W. Pływaczewski, Zakamycze 2005, s. 659-679; O. Krajniak, *Zastosowanie analizy kryminalnej w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej* [w:] P. Wiliński (red.), *Prawo wobec wyzwań współczesności*, Poznań, 2005, s. 3-10; A. Maćkowiak, *Przepływy środków pieniężnych w sprawach o pranie brudnych pieniędzy* [w:] *Pragmatyka...*, materiały pokonferencyjne, Piła 2007.

⁵⁵ J. Sadowski, *Pragmatyka zwalczania prania brudnych pieniędzy w Polsce* [w:] *Pragmatyka zwalczania przestępczości prania pieniędzy w Polsce*, materiały pokonferencyjne, Piła 2007.

Powyżej została przedstawiona ogólna charakterystyka przestępczego procederu dotyczącego obrotu paliwami, ze szczególnym zwróceniem uwagi na nielegalne uzyskiwanie dochodów oraz ich wprowadzaniem do legalnego obiegu. Postępowania dotyczące obrotu paliwami są skomplikowane, wielowątkowe, a ustalane przez organy ścigania *modus operandi* sprawców ulegają ciągłym modyfikacjom przez kolejnych sprawców. Opisany schemat jest charakterystyczny dla tego typu działalności. Zmienna pozostaje liczba firm „słupów” i pośredników dostarczających im dokumenty i pieniądze do prowadzenia fikcyjnej działalności oraz liczba osób zajmujących się faktycznie wytwarzaniem paliwa z półproduktów i obrotem środkami pieniężnymi pochodzącymi z tego procederu. W wielu aspektach proceder przestępczy dotyczący obrotu paliwami jest tożsamy z nielegalnym lub fikcyjnym obrotem złomu. Zamiarem przestępców jest uzyskiwanie zysków poprzez wyłudzenie od organów skarbowych zwrotu podatku VAT. Pozornie wydaje się, że handel złomem i przestępczość zorganizowana niewiele mają wspólnego. W rzeczywistości grupy przestępcze czerpią z tego procederu ogromne zyski, które następnie są wprowadzane do legalnego obiegu, wyczerpując przy tym znamiona przestępstwa z art. 299 k.k. Z uwagi na coraz większą skalę zjawiska warto przedstawić mechanizm przestępczy ustalony w toku prowadzonych czynności⁵⁶. Proceder polegający na wprowadzaniu do legalnego obiegu finansowego środków pochodzących z nielegalnego lub fikcyjnego obrotu złomem oraz surowcami wtórnymi rozpoczyna się od utworzenia fikcyjnego podmiotu gospodarczego oraz jednego lub kilku rachunków bankowych. Z reguły podmiot zarejestrowany jest na osoby o niskich dochodach lub bezrobotnych czyli tzw. słupów. Charakterystyczne dla tego typu podmiotów jest osiąganie wysokich obrotów przy bardzo niskich dochodach oraz krótki czas funkcjonowania. Ich rola sprowadza się do wypisywania fikcyjnych faktur sprzedaży złomu i niezwłocznym wypłacaniu w gotówce pieniędzy z rachunku bankowego. Zanim jednak to nastąpi odbywa się planowy szereg działań mających na celu uzyskanie nielegalnych środków zakończone wypłatą gotówki. Członkowie grup przestępczych uzyskują numer kontraktu zawartego pomiędzy spółką zajmującą się obrotem złomem a hutą. Następnie dostawcy złomu dostarczają go do huty, powołując się przy tym na ten konkretny numer kontraktu. W zamian otrzymują kwit wagowy zawierający ilość i rodzaj dostarczonego surowca, który przekazują członkowi grupy przestępczej. Na podstawie tego kwitu wagowego członek grupy przestępczej wypłaca dostawcom należność za faktyczną ilość złomu oraz prowizję za uczestnictwo w procederze, która wynosi ok. 10 złotych za tonę. Należy podkreślić, że kwota na kwicie wagowym wyrażona jest w cenie netto. Na podstawie kwitów wagowych

⁵⁶ P. Leks, *Problematyka wyłudzeń podatku VAT w związku z obrotem złomem na kanwie śledztwa VI Ds. 19/05/S prokuratora okręgowego w Katowicach* [w:] *Pragmatyka zwalczania przestępczości prania pieniędzy w Polsce*, materiały pokonferencyjne, Piła 2007, s. 62-72.

wystawiane są fikcyjne faktury sprzedaży złomu dla spółki objętej kontraktem z hutą. Na tych fakturach zostaje bezpodstawnie doliczone 22% podatku VAT, stanowiące zysk przestępczy. Faktury te trafiają do spółki zajmującej się obrotem złomem, która z kolei wystawia faktury dla huty. Huta wypłaca spółce stosowną należność powiększoną o podatek VAT, która następnie przelewa ją na konto fikcyjnego podmiotu należącego do grupy przestępczej. Po tak przebytej drodze, należności z rachunku bankowego są wypłacane przy pomocy kart bankomatowych lub czeków i niezwłocznie przekazywane organizatorom procederu. W ten sposób powstaje swoisty krąg generujący nielegalne środki w postaci 22% podatku VAT. Wykorzystywane rachunki pełnią rolę rachunków docelowych, z których wypłata gotówki kończy ustaloną drogę prania pieniędzy. Opisany w skrócie mechanizm ma na celu nie tylko wyłudzenie podatku VAT, ale przede wszystkim uniemożliwienie stwierdzenia przestępczego pochodzenia środków finansowych. Jak wynika ze sprawozdania Generalnego Inspektora Informacji Finansowej, w 2007 roku wszczęto 124 sprawy dotyczące nielegalnego lub fikcyjnego obrotu towarami, w tym 69 spraw złomowych i 55 paliwowych. Łącznie skierowano do prokuratury 72 zawiadomienia o podejrzeniu przestępstwa z art. 299 k.k., obejmujące 198 podmiotów. Szacunkowa wartość transakcji w tych sprawach wyniosła 491,1 milionów złotych.

Kolejna stosowana metoda w obszarze prania pieniędzy to nieautoryzowany dostęp do rachunków bankowych czyli tzw. *phising attacks*. Jest to podstępne, oparte na socjotechnice pozyskanie osobistych informacji użytkowników bankowości internetowej, np. dane personalne, loginy, hasła itp., polegające na wytworzeniu błędnego przeświadczenia osób, których dotyczy, co do faktycznego znaczenia zaaranżowanych zdarzeń lub tożsamości osób pozyskujących informacje. Zjawisko to pojawiło się w połowie lat 90. w Stanach Zjednoczonych i obecnie ma charakter globalny⁵⁷. Potwierdza to przypadek jednego z najsłynniejszych hakerów Kevina Mitnicka, który twierdzi, że „łamał ludzi, nie hasła”, a sąd zakazując mu jakiegokolwiek dostępu do komputera, uzasadnił w wyroku, iż „uzbrojony w klawiaturę jest groźny dla społeczeństwa”⁵⁸. *Phising attacks* jest procesem złożonym, polegającym na nielegalnym dostępie do środków zgromadzonych na rachunkach użytkowników kont internetowych, a następnie wyprowadzeniu tych środków i wprowadzeniu ich do legalnego obrotu finansowego. Typowym sposobem pozyskania nieautoryzowanego dostępu do rachunków jest fałszywy e-mail od e-banku podającego się za rzeczywisty bank internetowy, w którym może być np. informacja o rzekomej dezaktywacji dostępu do rachunku i konieczności ponownej aktywacji, z podaniem wszelkich poufnych informacji dotyczących użytkownika oraz rachunku. Należy zaznaczyć, że strona internetowa przechwytyująca informacje jest oparta na szacie graficznej wzorowanej

⁵⁷ Anti Phising Working Group (www.antiphishing.org).

⁵⁸ K. Mitnick, W. Simon, *Sztuka podstępu*, Gliwice 2003.

na autentycznej i stanowi doskonałą podróbkę strony oryginalnej. Pranie pieniędzy w tym przypadku jest możliwe dzięki tzw. słupom, którzy wcześniej otrzymują e-maila z propozycją pracy jako *financial manager*⁵⁹. Odnotowane przypadki w Polsce pozwoliły ustalić, że w rzeczywistości są to przypadkowe osoby, które mają za zadanie otworzyć rachunek bankowy, posługując się przy tym prawdziwymi dokumentami tożsamości. Następnie, po wpłynięciu środków na rachunek, niezwłocznie wypłacić wszystkie nielegalnie uzyskane środki i przekazać kolejnemu uczestnikowi przestępczego procederu⁶⁰. Za przyjmowanie i przekazywanie pochodzących z przestępstw środków finansowych, *financial manager* otrzymywał 1,5 tys. złotych. Przedstawiony schemat wypracowany przez sprawców *phising attacks* wydaje się prymitywny, jednak oparty na inżynierii społecznej stanowi skuteczną broń oszustów internetowych. Potwierdzają to coraz częstsze przypadki odnotowane przez polskie banki i policję, jak również przekazane przez GIIF w 2007 r. 19 zawiadomień o podejrzeniu popełnieniu przestępstwa z art. 299 k.k. Zawiadomienia dotyczyły 25 podmiotów i transakcji o wartości 4,9 mln złotych⁶¹.

Należy wyraźnie podkreślić, że pranie pieniędzy jest jednym z najbardziej skomplikowanych przestępstw skodyfikowanych w kodeksie karnym. Świadczy o tym fakt, że podejmowane działania przestępcze w poszczególnych etapach nie noszą znamion przestępstwa, a w dodatku przestępcom zależy na skutecznym ukryciu ich przebiegu i skutków. Przedstawione metody prania pieniędzy zostały ujawnione dzięki żmudnej pracy organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Niestety, organy te nie nadążają za pomysłowością przestępców, która prowadzi do metod nowych i bardziej złożonych. Należy jednak pamiętać, że problem skutecznego zwalczania takich zjawisk, jak zorganizowana przestępczość czy terroryzm (w tym pranie pieniędzy), polega także na tym, że organy państwa zawsze krępowane będą regułami prawa, podczas gdy grupy przestępcze jawnie te reguły będą łamać⁶². Dlatego w ujawnianiu i dowodzeniu przestępstw gospodarczych rozpoznanie taktyki i metodyki działania sprawców odgrywa fundamentalną rolę, zdecydowanie większą niż w przypadku przestępstw pospolicznych⁶³. Typowanie transakcji i operacji podejrzanych nie jest rzeczą łatwą i wymaga nie tylko odpowiedniej wiedzy o metodach prania pieniędzy, ale także wiedzy o działalności klienta⁶⁴. W tym celu konieczne jest nabycie przez

⁵⁹ R. Punda, A. Szwedowski, *Wystąpienie konferencyjne [w:] Pragmatyka zwalczania przestępczości prania pieniędzy w Polsce*, materiały pokonferencyjne, Piła 2007.

⁶⁰ R. Punda, A. Szwedowski, op. cit., s. 11.

⁶¹ Informacja Generalnego Inspektora Informacji Finansowej..., op. cit. s. 11-12.

⁶² A. Taracha, *Ograniczenie praw jednostki w kodeksie postępowania karnego i prawie policyjnym*, Prokurator 2003, nr 3-4 (15-16).

⁶³ H. Kołdecki, *Pilne zadanie badawcze...*, s. 51.

⁶⁴ A. Taracha, *Czynności...*, op. cit., s. 204.

funkcjonariuszy, prokuratorów i sędziów specjalistycznej wiedzy z zakresu księgowości, bankowości oraz innych dziedzin związanych z obrotem finansowym bądź wspomaganie ich przez specjalistów z tych dziedzin. Ujawnianiem zorganizowanej przestępczości gospodarczej nie może zajmować się uniwersalny policjant czy prokurator, nawet przy szczerych chęciach i głębokim amatorskim zaangażowaniu. W związku z powyższym, podzielam pogląd prof. KołECKiego, że kilka sukcesów w ściganiu przestępczości zorganizowanej nie daje podstaw do lekceważenia pilnej potrzeby naukowego jej badania, bo ta ujawniona przestępczość zorganizowana była po prostu źle zorganizowana. Wielka, dobrze zorganizowana przestępczość gospodarcza pozostaje ciągle w obszarze przestępczości nieujawnionej⁶⁵.

⁶⁵ H. KołECKi, *Niemoc polskiej nauki...*, s. 40.